

שמות יישובים עבריים שיסודם בשמות ערביים

כמה וכמה יישובים עבריים נקראים בשמות הערביים של המקומות שבהם נוסדו, או בשמות הכפרים הערביים הסמוכים להם. אחדים מן השמות הללו יש להם משמעות ברורה בלשון הערבית. ואילו משהושאלו לעברית איבדו את הוראתם המקורית. ויש שהשמות הערביים לבשו צורה עברית מובהקת, השונה בכלה ממקורה הערבי, וגם נשתנתה משמעותן לגמרי, כגון: טלחה — תלחי, ביר-טאביה — באר-טוביה, ח'ולדה — חולדה, עין אל-ורדאת — עין-ורד, אינקיב — עין-גב, תל-אל-קצר — תל-קציר, וכיוצא באלה.

ועוד יש שמות-מקומות ערביים שתורגמו לעברית, קצתם בתרגום מדויק וקצתם בשינוי קל, כגון: תל-עדס — תל-עדשים, קרית אל-ענב — קרית-ענבים, ח'רבת אל-וז — לוזים, ראס אינקורה — ראש-הנקרה, ראס אל-עין — ראש-העין, עין-עז'אל — עין-אילה, סג'רה — אילניה, סנדיאנה — אלונה, נג'מת איצובח — אילת-השחר, אל-בקאר — שדה-בוקר, וכדומה.

ייתכן שכמה מן השמות הערביים הם שמות עבריים קדומים, שבמקרה לא נשאר להם זכר בספרות הקדומה. אחדים מהם נשתמרו בצורתם הקדומה או בצורה משובשת כלשהו, כגון השמות: יג'ור — יגור, עג'ור — עגור, מסחה — משחה, בית-אלפא (בית חלפה?) — בית אלפא.

ב ה ר י י ר ו ש ל י ם

קרית-ענבים היא צורה עברית של השם הערבי קרית אל-ענב, שהיה ידוע בימי-הביניים כשמו של הכפר הסמוך הנקרא בימינו בשם הערבי אבו-ע'יש, כשם המשפחה המוסלמית שהתישבה שם במאה השבע-עשרה בקירוב. השם קרית אל-ענב נזכר בספרות הערבית, וגם הקראי שלמה בן ירוחם מזכירו.

דרומית להרטוב, בצד הדרך אל בית-גוברין, נמצא ישוב חדש ששמו עגור. הוא צורה עברית של השם הערבי עג'ור, שבו היה נקרא הכפר הנטוש שבקרבתו. תושבי הכפר הערבים לא ידעו את משמעותו של שם כפרם. לפי מילון ערבי המלך עג'ור פירושה מין דלעת גם בדיבור הסורי, ובעברית עגור הוא מין עוף, הנזכר גם במקרא.

מערבית להרטוב שוכן כפר-אורייה, בקרבת הכביש היורד מירושלים אל השפלה. לכאורה נדמה, שנקרא יישוב זה על שם אדם ששמו אורייה. לאמיתו של דבר זו צורה עברית מחודשת של השם הערבי כפרוריה, שבו נקראה החורבה שבמקומה נוסד הכפר הזה. בשם הערבי התמזגו המילים: כפר וארייה. שפירושן אורווה.

חולדה נקראה על שם הכפר הערבי ח'ולדה, שהיה בקרבתה ממזרח לה. במקום ששוכן היישוב החדש משמר-דוד. רבים סבורים בוודאי, שהכוונה לשמה של

חולדה הנביאה, אבל לפי המסורת הערבית נקרא הכפר ח'ולדה על שמו של ח'אלד בן אלוליד, מן המפקדים החשובים של צבאות הערבים, כובשי הארץ בראשית המאה השביעית. הערבים אומרים, שאחד מצאצאיו בנה את הכפר, ואף היו מראים בכפר את קברו של שיח' ח'אלד, שהיה קדוש לתושביו.

בקרבת נען נמצא יישוב חדש בשם ס ת ר י ה, ואילו הכפר הערבי שמו היה סטריה, כשם השבט הבדוי שהתיישב כאן לראשונה. הבדוים סיפרו שמקור השם „סטרי“, כלומר שורה, לפי שאהליהם היו ערוכים שורות שורות.

צפונית לרמלה נמצא היישוב העברי ט י ר ה, כשמו של הכפר הערבי שבקרבתו. היום קוראים לה טירת-יהודה, להבדיל מכפר אחר הנקרא גם הוא בשם זה, והוא טירת-הכרמל שבקרבת חיפה. בסביבת טירת-יהודה, צפונה, נמצא הכפר ר י נ ת י ה. זוהי צורה עברית של השם הערבי רנתיה שבו נקרא הכפר הנטוש הסמוך. אין יודעים את פירושו של שם זה הנזכר לראשונה במקור רומי מן המאה הרביעית לס"ה. צפונה שוכן המושב מזור, שלכאורה שם עברי הוא שפירושו תרופה, אבל אף הוא שינוי של השם הערבי אמזירע. שנקרא בו הכפר הערבי השוכן מזרח. בשם אמזירע התמזגו המלים אס-זרע, ופירושו בערבית גם אם תבואה.

בסביבות מזור למזרח נמצא מגדל-צדק. וכן נקראים גם המחצבות והכבש-נים הסמוכים אליו. ואף שם זה אינו אלא צורה עברית של השם הערבי מג'דל-צאדק, על שם השיח' צאדק, שהתיישב כאן לראשונה עם בני משפחתו, בראשית המאה התשע-עשרה. לפניו נקרא המקום הזה בשם מג'דל-יבה ונזכר בספרות הערבית במאה השלוש-עשרה.

המושב הקרוב ראש-העין, אינו אלא תרגום מילולי של השם הערבי ראס-אל-עין. השם ההיסטורי של המקום הוא לפי הדעה המקובלת א פ ק.

בדרום ובנגב

פרשת-דרכים חשובה בדרום ויישוב קטן שבצדה נקראים מסמיה, כשם הכפר הערבי שהיה כאן. לפי דברי תושביו הערבים, השם מסמיה יסודו במלה הערבית סמא, שפירושה שמים, ומסמיה נקראה כך על שום ברכת השמים המצויה בסביבה פוריה זו. כעת נקרא המקום בהשפעת השם הערבי מ ש מ י ע-שלום, הרומז על נבואות ישעיהו הנביא: "מה נאוו על ההרים רגלי מבשר, משמיע שלום..."

באר-טוביה נקראת כאילו על שם אדם שטוביה שמו, ולאמיתו של דבר זוהי צורה עברית מהודשת של השם הערבי: ביר-טאביה. טאביה היא מצודה קטנה, ויתכן שהיתה כאן מצודה קטנה להגנת הדרך ממצרים לסוריה, שעברה בסביבה זו כבר בדורות קדומים.

מערבה-צפונה מבאר-טוביה נמצא יישוב חדש ששמו מ ש ו ל ס, והוא בא לו מן השם הערבי מוסלם שבו נקראת החורבה הנמצאת בתחומו, והיא נרשמה לראשונה במפת הארץ משנת 1930, שיצאה לאור ע"י הממשלה הבריטית (קנה-מידה 100,000,

על אם הדרך ההולכת לבאר־שבע פרשת דרכים חשובה ביהודה הנקראת צומת־פלוגות. בצדה היתה העיירה הערבית פלוג'ה, שהתפרסמה במלחמת השחרור. השם הערבי פלוג'ה, שמוצאו ופירושו לא נודעו, קיבל את הצורה העברית פלוגות, לזכר פלוגות ישראל שנלחמו בסביבה זו ורבים מחייליהם נפלו חלל...

בירכתי הנגב ובגבול מדבר יהודה פסגה רמה בשם ראש־זוהר. שם עברי זה מקורו בשם הערבי ראס זוירה: זוירה צורת הקטנה היא של המלה הערבית זור, ומשמעה: בקעה קטנה. ונאה השם למקומו, שראש ההר משקיף על פני איזור המבותר לבקעות וגיאות הרבה.

בנגב הדרומי נמצא היישוב הצעיר שד־הבוקר. השם מסמל את התפקיד שנטלו עליהם המתיישבים — לגדל בקר. אבל יסודו של השם העברי בשם הערבי אל־בקאר, שבו נקרא כל האיזור סביב. בו גם עובר נחל הנקרא בערבית: ואדי אל־בקאר, ורנס הרים — שג'רת אל־בקאר = אילן הבוקר. אל־בקאר בערבית פירושו — מגדל בקר. אין זכר לשם זה בספרות, אבל הוא בא במפות הראשונות של הנגב. בקרבת קצהו הדרומי של ים המלה, בצד הכביש העולה מסדום לירושלים, גבעה חשופה ובה נעשה קידוח הנפט הראשון בישראל. הגבעה נקראה מעין המאורע בשם מזל. למעשה ניתן השם למקום בהשפעת השם הערבי אמזיל הנקרא על מקום קרוב אליה, ואולי הוא מן השורש הערבי נזל — ירד, שהרי המקום נמצא בצד מורד תלול ובו מתפתל שביל לעוברי־אורח היורד ממרומי ההרים אל הערבה הקרובה...

בשרון

כפר־מל"ל שבשרון הדרומי היה נקרא בתחילה בשם עין־ח'י, שאינו אלא שינוי קל מהשם הערבי: ח'רבת חיה — חורבת הנחש. השם מובא לראשונה במפה הגדולה בשנת 1878 שהותקנה ויצאה לאור ע"י החברה האנגלית לחקירת הארץ. בקרבת כפר־סבא, בירכתי השרון הדרומי, נמצא מושב חדש שנקרא בשם נווה־ימין. לכאורה שם עברי הוא, המסמל את הכוח והגבורה ורומז לנאמר בתהילים: "ימין ה' עושה חיל". וגם לדברי רבותינו: "האומר ימין — הרי זו שבועה". למעשה השם נווה־ימין מקורו בשם הערבי א־נבי ימין — הנביא ימין. כך נקרא קבר קדוש שבקרבת היישוב הזה, שהיה נערץ בקרב הערבים שהתגוררו בסביבה זו. המסורת הערבית מאמינה, שזהו קברו של בנימין בן יעקב אבינו. השם נבי בנימין נתקצר לגבני־ימין, ומזה נווה־ימין. קבר בנימין זה נזכר ברשימת קברים קדושים, יחוס אבות ונביאים, שנכתבה בשנת רצ"ז — 1537.

בשרון התיכוני בקרבת תל־מונד, נמצא מושב המתקרא עין־ורד. לכאורה שם עברי יפה ליישוב ששיחיו־ורד מקשטים את בתיו הצנועים. אך אין שם זה אלא צורה עברית של השם הערבי עין אל־ורדאת, כפי שנקרא המקום הזה לפני התישבות היהודים בו, ופירושו בערבית מעינות היו־ורדות (לשאוב מים).

בקרבת המושבה אבן־יהודה, מערבה, נמצא היישוב הקטן באר־גנים. לכאורה נקרא היישוב בשם זה מפני באר המים והגנים הנטועים בסביבה. למעשה בא השם העברי מן הערבי: ביר ע'נים, ופירושו באר השלל והביזה. בסביבה התגור

ירו בדוים, שחיו על הביזה והשלל בדורות הקודמים; באר השלל של הבדוים נהפכה לבאר-גנים בחיי היהודים.

בירכתי השרון נמצא יישוב חדש הנקרא בשם בארות ים, וזו צורה עברית של בורין, שהוא השם הערבי של חורבה סמוכה, שנקראה כך על שום שתי בארות החפורות בה.

מזרחה מכאן יישוב חדש הנקרא בשם מצר, שפירושו גבול או תחום בין איזור לאיזור. לכאורה השם נאה למקומו, לפי שמצר שוכנת בגבול ישראל הנוגע בגבול שלטון הירדן, וכן שוכן הוא בגבול השרון — מערבה, והרי שומרון — מזרחה. אבל באמת בא השם מצר מן הערבי מיסר שהוא שמו של הכפר הערבי השכן, ולדברי תושביו נקרא כך על שם שייך מיסר שקברו הקדוש נמצא בקרבתו.

בעמק חפר קיבוץ עין-החורש. שמו הוא שינוי מן השם הערבי של עמק חפר — ואדי אל-חוארת. היהודים סברו, בטעות, שהשם אלחוארת הוא לשון רבים מהמלה הערבית אל-חארת — החורש, ומכאן עין-החורש. למעשה אל-חוארת הוא שם של שבט בדוי שהתגורר בדורות קודמים בעמק זה.

השם חדרה הוא ערבי, ונכתב בערבית אל-חצירה, היינו הירוקה. כך נקרא המקום הזה לפני התיישבות היהודים, ואז לא היתה כאן אלא אכסניה דלה ("חאן") ששימשה מעון לאורחות גמלים, והיא נקראה כך על הירק הרב שכיסה את הביצות סביב. הביצות יובשו בידי מתיישביה היהודים והסביבה עטויה ירק מטעים. במחזה המציג את חלוצי הדרה בראשיתה נקרא יישוב זה בשם המושאל ירקה...

בקרבת בנימינה היה משק עברי ותחנת-נסיונות חקלאית שנקראו בשם זרעוניה. לכאורה מקורו של השם במלה "זרע", והוא שם נאה למשק חקלאי. למעשה זהו שיבוש השם הערבי: זרקניה (בדיבור הבדוי: זרגניה), שנגזר מהמלה זרקה — כחולה. כך נקרא נחל התנינים הקרוב וכמה נהרות אחרים בארץ-ישראל.

במזרחה של בנימינה מועצה איזורית אלונה, והוא תרגום השם הערבי של הכפר הנטוש באיזור זה: סנדיאנה. סנדיאן בערבית — עץ אלון, והוא מצוי בסביבה זו למכביר, שריד מיערות השרון בימי קדם. יוסף בן מתתיהו מזכיר בסביבה זו, בקרבת הכרמל ובשרון, מקום ששמו היווני: דרימוס, ופירושו חורש-אלונים.

השם שפיה של כפר הנוער, הסמוך לזכרון-יעקב שבירכתי הר הכרמל, הוא ערבי. מקורו, במלה הערבית שפא, שפירושה הבראה ותרופה. כך נקרא המקום מסיבת מזג אווירו המבריאה והמרפא. אל השם הערבי צירפו את השם הפרטי מאיר, לזכר מאיר אנשיל אבי משפחת רוטשילד, שרכשה את האדמה הזאת לראשונה.

צפונית לשפיה, בצד הכביש ההולך לחיפה, יישוב חדש ושמו עין-אילה. זהו תרגום השם הערבי של הכפר הנטוש הסמוך: עין-עזאל, שעל אדמתו שוכן היישוב העברי החדש. בקרבתו יישוב צעיר שנקרא עופר, והיא איילה צעירה.

יש סברה, שהשם עתלית יסודו בשם המלכה עתליה. אל מול עתלית נמצאו חרותות על סלע בכתב כנעני קדום אותיות: עת, וכפי הנראה הללו שתי האותיות הראשונות של השם עתלית.

זאב וילנאי